

Είναι αλήθεια ότι η μείωση του μισθολογικού κόστους αρκεί για τη βελτίωση της ανταγωνιστικότητας της ελληνικής οικονομίας;

των Σταύρου Ζωγραφάκη, Αναπληρωτή Καθηγητή στο Γεωπονικό Πανεπιστήμιο Αθηνών και Ιωάννας Καστέλλη, Ερευνήτριας στο Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο

Μια από τις βασικές διαστάσεις της ελληνικής οικονομικής κρίσης που εκδηλώθηκε το 2009 είναι η χαμηλή ανταγωνιστικότητα του παραγωγικού συστήματος και ειδικά των εμπορεύσιμων αγαθών. Τα μέτρα πολιτικής τα τελευταία πέντε χρόνια και ειδικά μετά το 2012, εστιάζουν στη μείωση του μισθολογικού κόστους και στην απελευθέρωση της αγοράς εργασίας. Το σκεπτικό πίσω από τα μέτρα αυτά είναι ότι η βελτίωση της ανταγωνιστικότητας κόστους θα βελτιώσει την εξαγωγική επίδοση και θα προσελκύσει ΑΞΕ, συνεπώς η ικανότητα της χώρας να εξυπηρετεί το χρέος της θα βελτιωθεί μέσω της δημιουργίας πλεονασμάτων. Το αντεπιχείρημα για την εστίαση στο μισθολογικό κόστος και την απορρύθμιση της αγοράς εργασίας, υπογραμμίζει τη σημασία διαρθρωτικών παραγόντων, οι οποίοι συνδέονται με στοιχεία εκτός τιμής και λειτουργούν ανασταλτικά στην εξαγωγική μεγέθυνση, περιορίζοντας έτσι τη δυνατότητα συμβολής των εξαγωγών στην οικονομική ανάπτυξη.

Η θεωρητική συζήτηση για τους παράγοντες που επιδρούν στην ανταγωνιστικότητα δεν είναι νέα. Μέχρι τα τέλη της δεκαετίας του 1970 και στο πλαίσιο της νεοκλασικής προσέγγισης περί τέλει ανταγωνισμού, η έννοια της ανταγωνιστικότητας συνδεόταν αποκλειστικά με τις τιμές, το κόστος των συντελεστών παραγωγής (ειδικά της εργασίας) και τις συναλλαγματικές ισοτιμίες. Στη συνέχεια όμως, μετά από μια σειρά εμπειρικών μελετών (Kaldor, 1978, Kaldor, 1981, Kellman, 1983) που έδειξαν ότι η μείωση του σχετικού μοναδιαίου κόστους εργασίας και των τιμών των εξαγωγικών προϊόντων δεν σχετίζεται αντίστροφα με τα μερίδια στη διεθνή αγορά, αναγνωρίστηκε η σημασία των στοιχείων 'εκτός τιμής', τα οποία μέχρι τότε δεν μετρούνταν, στη διαμόρφωση της ανταγωνιστικότητας. Σύμφωνα με τη σουμπετεριανή προσέγγιση ο ανταγωνισμός στις καπιταλιστικές οικονομίες δεν είναι ένας ανταγωνισμός τιμών, αλλά ένας τεχνολογικός ανταγωνισμός (Schumpeter, 1943).

Η συζήτηση για το ρόλο της τεχνολογίας στην ανταγωνιστικότητα των εθνικών οικονομιών πήρε στη συνέχεια διαστάσεις. Μια σειρά εμπειρικών ερευνών ανέδειξε τι αντιπροσωπεύει το «παράδοξο του Kaldor» και έστρεψε το ενδιαφέρον και των πολιτικών στην προώθηση της επένδυσης σε υποδομές και υψηλή τεχνολογία για τη βελτίωση της διεθνούς ανταγωνιστικότητας. Η σημασία μιας σειράς παραγόντων που συνδέονται με τη δημιουργία και αξιοποίηση της γνώσης, την ανάπτυξη του ανθρώπινου κεφαλαίου, τις διασυνδέσεις των φορέων που εμπλέκονται στην παραγωγή και διάχυση της γνώσης, αναγνωρίζεται ως καθοριστική στην ικανότητα μιας οικονομίας να ανταγωνίζεται διεθνώς, να αναγνωρίζει και να αξιοποιεί ευκαιρίες και να αξιοποιεί δυναμικές συνιστώσες της ζήτησης.

Στο παρόν άρθρο αμφισβητούμε την άποψη ότι το μισθολογικό κόστος και η ευελιξία στην αγορά εργασίας μπορούν να αντιμετωπίσουν το πρόβλημα ανταγωνιστικότητας μιας χώρας ιδιαίτερα όταν αυτό συνδέεται με δομικές

αδυναμίες. Ειδικότερα για την Ελλάδα, πιστεύουμε ότι τα διαρθρωτικά χαρακτηριστικά του παραγωγικού συστήματος κάνουν αυτά τα μέτρα αναποτελεσματικά.

Στη συνέχεια παρουσιάζουμε την εξέλιξη της ανταγωνιστικότητας της ελληνικής οικονομίας πριν και κατά τη διάρκεια της κρίσης, τα χαρακτηριστικά του εξαγωγικού εμπορίου της χώρας και τα διαρθρωτικά χαρακτηριστικά του παραγωγικού συστήματος που, κατά τη γνώμη μας, ερμηνεύουν την αναποτελεσματικότητα του μέτρου της μείωσης του κόστους εργασίας. Υποστηρίζουμε ότι ακριβώς η έμφαση σε αυτά τα διαρθρωτικά χαρακτηριστικά και ο μετασχηματισμός τους, θα οδηγούσε στη μη αναγκαιότητα λήψης τέτοιων μέτρων ή τουλάχιστον θα τα νομιμοποιούσε μόνο σε έναν ορίζοντα βραχυπρόθεσμων διορθωτικών κινήσεων.

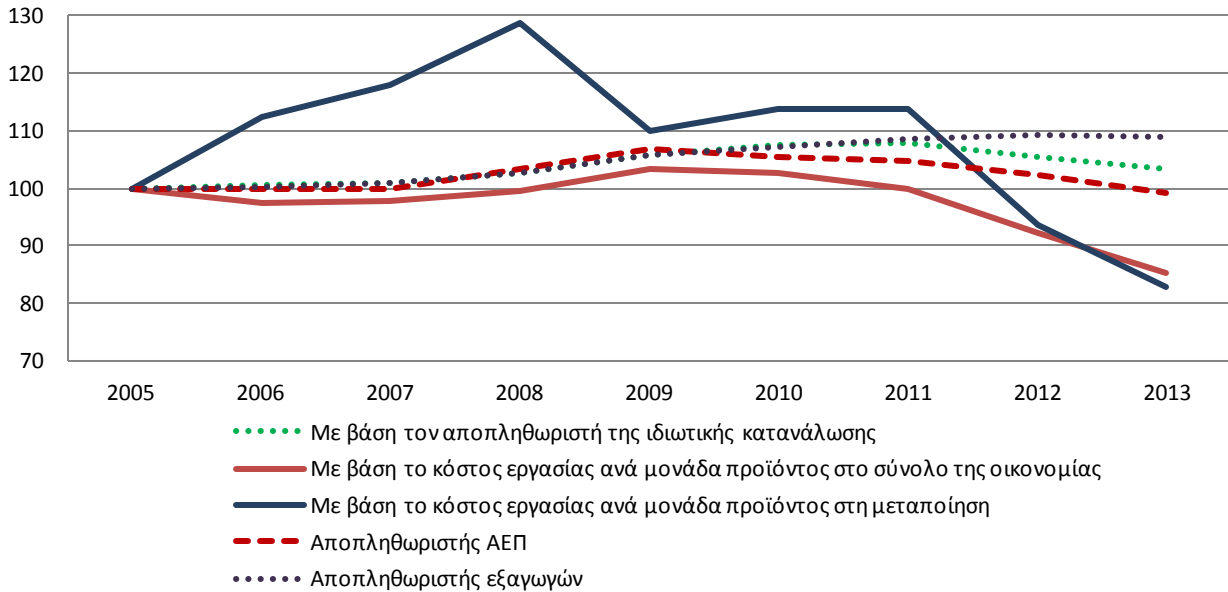
Η ανάλυση που ακολουθεί αφορά τρεις περιόδους ήτοι 1995-2001, 2002-2008 και 2009-2013, δηλαδή την περίοδο προ ευρώ, εντός ευρώ και την περίοδο της κρίσης. Η τρίτη περίοδος ταυτίζεται με την Ελλάδα της κρίσης και στη διάρκεια αυτή εφαρμόστηκαν μέτρα μείωσης μισθών και απελευθέρωσης της αγοράς εργασίας. Επίσης, συγκρίνει την Ελλάδα με χώρες της νοτιο-ευρωπαϊκής περιφέρειας, την Ισπανία, Πορτογαλία και Ιταλία, οι οποίες βρέθηκαν κι εκείνες στο επίκεντρο της κρίσης, καθώς και με μια χώρα εκτός Ε.Ε., την Τουρκία.

Η πορεία της ανταγωνιστικότητας της ελληνικής οικονομίας

Εάν παρακολουθήσουμε, μετά το 2009, την εξέλιξη της πραγματικής¹ σταθμισμένης συναλλαγματικής ισοτιμίας ως προς την Ε.Ε. των 28 παρατηρούμε ότι η ανταγωνιστικότητα βελτιώθηκε σε όρους μοναδιαίου κόστους εργασίας στο σύνολο της οικονομίας και τη μεταποίηση, ενώ επιδεινώθηκε σε όρους τιμών, ειδικά δε τιμών των εξαγωγών. Η εξέλιξη αυτή δείχνει ότι παρόλη την πίεση που δέχτηκαν οι μισθοί και τη μείωση του κόστους εργασίας, αυτό δε μεταφράστηκε σε οφέλη στις τιμές των εξαγωγών ώστε αυτές να είναι πιο ανταγωνιστικές και να κερδίσουν εξ αυτού του λόγου μεγαλύτερα μερίδια αγοράς. Το Διάγραμμα 1 υποδηλώνει ότι υπάρχουν μια σειρά διαρθρωτικών χαρακτηριστικών που κατά τη γνώμη μας κυριαρχούν στο ελληνικό παραγωγικό σύστημα και είναι αυτά που προσδιορίζουν τη διαρθρωτική ανταγωνιστικότητα και την αδυναμία του παραγωγικού συστήματος να διευρύνει τα μερίδια που κατέχει στη διεθνή αγορά, καθώς επίσης, προσδιορίζουν το είδος της επίπτωσης που μπορεί να έχουν μέτρα περιορισμού του μισθολογικού κόστους και απελευθέρωσης της αγοράς εργασίας στην αύξηση των εξαγωγικών επιδόσεων της οικονομίας.

¹Ο δείκτης της πραγματικής σταθμισμένης συναλλαγματικής ισοτιμίας (real effective exchange rate –REER), αποτυπώνει το πώς μεταβάλλονται οι τιμές ή το κόστος παραγωγής των εγχώριων προϊόντων σε σχέση με τις τιμές ή το κόστος παραγωγής των προϊόντων που παράγονται από τις ανταγωνίστριες χώρες, αφού πρώτα μετατραπούν όλα τα μεγέθη σε κοινό νόμισμα. Στην ουσία, η REER παρακολουθεί την ανταγωνιστικότητα κόστους ή τιμών μιας χώρας σε σχέση με τους κύριους εμπορικούς ανταγωνιστές. Από τη σκοπιά αυτή αντιστοιχεί στην ονομαστική ισοτιμία, με τη διαφορά ότι είναι αποπληθωρισμένη με κάποιο κατάλληλο δείκτη σχετικών τιμών. Η REER υπολογίζεται με βάση τη συναλλαγματική ισοτιμία των νομισμάτων μιας σειράς χωρών με τις οποίες συναλλάσσεται η εξεταζόμενη χώρα. Κάθε χώρα λαμβάνει μια στάθμιση, η οποία συνήθως εκφράζει την εμπορική σημασία που αυτή έχει για τη χώρα, η ανταγωνιστικότητα της οποίας διερευνάται. Ανάλογα με τον αποπληθωριστή που χρησιμοποιεί κανείς, μπορούν να προκύψουν πέντε διαφορετικοί δείκτες πραγματικής συναλλαγματικής ισοτιμίας. Οι αποπληθωριστές που χρησιμοποιούνται είναι: Το κόστος εργασίας ανά μονάδα προϊόντος στο σύνολο της οικονομίας, το κόστος εργασίας ανά μονάδα προϊόντος στη μεταποίηση, ο αποπληθωριστής του ΑΕΠ, ο εναρμονισμένος αποπληθωριστής των τιμών καταναλωτή ή ο αποπληθωριστής της ιδιωτικής κατανάλωσης και τέλος ο αποπληθωριστής τιμών των εξαγόμενων αγαθών και υπηρεσιών.

Διάγραμμα 1. Πραγματική σταθμισμένη συναλλαγματική ισοτιμία Ελλάδος έναντι των χωρών της Ε.Ε.28 (2005=100)

Πηγή: Eurostat

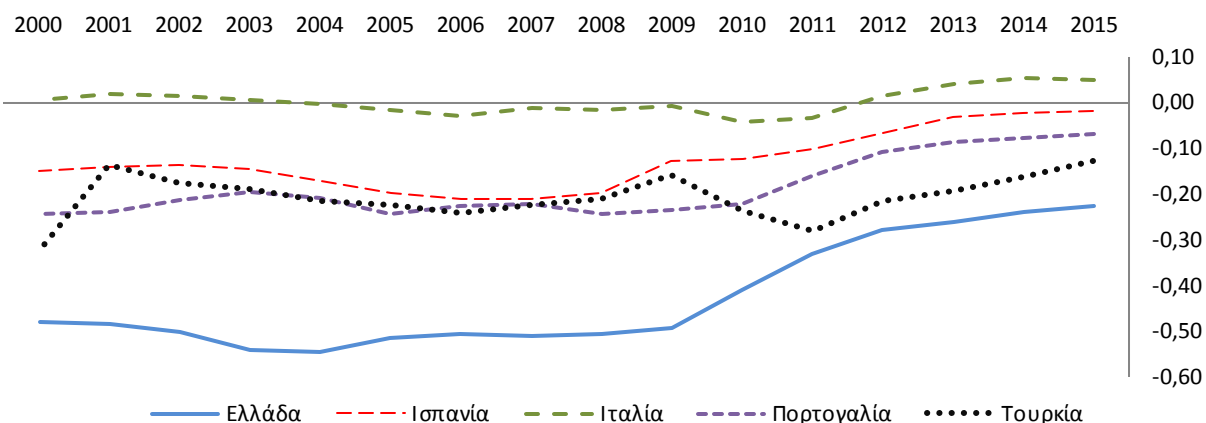
Στο σημείο αυτό θα πρέπει να σημειώσουμε ότι η μείωση των μισθών στην περίοδο της κρίσης εξουδετέρωσε εν μέρει τις αυξήσεις των μισθών που είχαν συντελεστεί στα προηγούμενα χρόνια και οι οποίες τουλάχιστον στον ιδιωτικό τομέα ήταν αντίστοιχες με την αύξηση της παραγωγικότητας μεν, αλλά υψηλότερες απ' ό,τι στις άλλες χώρες της Ε.Ε. (άρα η Ελλάδα έχασε σε όρους ανταγωνιστικότητας κόστους σε σχέση με την Ε.Ε.) (Γιαννίτσης κ. ά. 2009).

Σε επίπεδο συνολικών εμπορικών ανταλλαγών, ο δείκτης διεθνούς ανταγωνιστικότητας (Διάγραμμα 2) και στις τέσσερις από τις πέντε χώρες έχει αρνητικό πρόσημο, δηλαδή εκφράζει μια ανταγωνιστική ικανότητα που οδηγεί σε έλλειμμα στις συνολικές εμπορικές ανταλλαγές. Στην Ελλάδα όμως, ο δείκτης Balassa² έχει σημαντικά χαμηλότερη (αρνητική) τιμή έναντι των υπολοίπων χωρών. Κατά την Β' περίοδο (2001-2008) η διεύρυνση των δημοσιονομικών ελλειμμάτων συνδέθηκε με την συρρίκνωση των διεθνώς εμπορεύσιμων αγαθών, ενώ διογκώθηκαν οι κλάδοι των διεθνώς μη εμπορεύσιμων αγαθών (π.χ. υπηρεσίες), με αποτέλεσμα να δημιουργείται μια μετατόπιση της παραγωγής από τα εμπορεύσιμα στα μη εμπορεύσιμα αγαθά και να εμφανίζεται έλλειμμα στις διεθνείς συναλλαγές. Η Ελλάδα δανειζόταν στο εξωτερικό και καταλάωνε περισσότερο από όσο της επέτρεπε το παραγόμενο εισόδημα. Όταν η εγχώρια ζήτηση αυξανόταν στο εσωτερικό οι επιχειρήσεις που λειτουργούσαν στους κλάδους των διεθνώς εμπορεύσιμων αγαθών είχαν εξασφαλισμένη μια σημαντική κερδοφορία ακόμα και με περιορισμένη ανταγωνιστικότητα.

² Ο δείκτης Balassa μετρά το εμπορικό ισοζύγιο σε σχέση με το συνολικό διεθνές εμπόριο μιας χώρας ή ενός κλάδου και παίρνει τη μορφή $b_i = (X_i - M_i) / (X_i + M_i)$, όπου X_i , M_i εξαγωγές και εισαγωγές αντίστοιχα. Η τιμή του δείκτη λαμβάνει τιμές μεταξύ -1 και +1.

Η βελτίωση που εμφανίζει ο δείκτης μετά το 2009 (Διάγραμμα 2) οφείλεται, όπως θα δούμε παρακάτω, κυρίως στη μείωση των εισαγωγών. Η μείωση των εισαγωγών συνδέεται αφενός με την δραματική πτώση των επενδύσεων και της παραγωγής και αφετέρου με την πώση της ζήτησης λόγω του σημαντικού περιορισμού των εισοδημάτων. Η περιοριστική δημοσιονομική πολιτική και οι προσαρμογές που υιοθετήθηκαν στην αγορά εργασίας (απελευθέρωση, μεγαλύτερη ευελιξία) οδήγησαν στην μερική βελτίωση της ανταγωνιστικότητας μέσω της μείωσης του κόστους εργασίας, όμως αυτό που κυρίως αποτυπώνεται στη βελτίωση του εμπορικού ισοζυγίου είναι οι υφεσιακές επιπτώσεις της κρίσης και των δημοσιονομικών μέτρων που συρρίκνωσαν την παραγωγή και τις επενδύσεις.

Διάγραμμα 2. Διαχρονική εξέλιξη του δείκτη Balassa

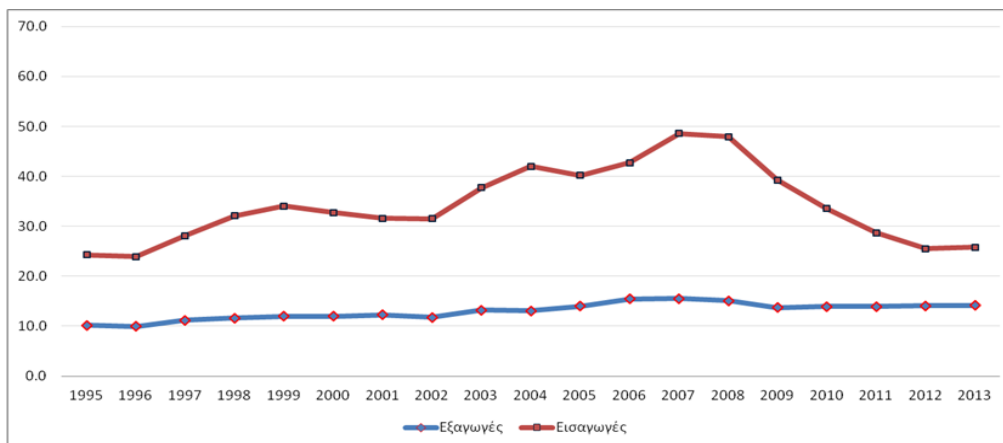

Πηγή: Επεξεργασμένα στοιχεία AMECO Database, European Commission.

Στο σημείο αυτό είναι σκόπιμο, παράλληλα με την εξέλιξη της ανταγωνιστικότητας, να παρακολουθήσουμε την εξέλιξη των εξαγωγών και την διεισδυτικότητα των ελληνικών προϊόντων στις διεθνείς αγορές. Παρατηρούμε ότι η βελτίωση της ανταγωνιστικότητας που αποτυπώνεται στο διάγραμμα 2 λόγω μείωσης του μισθολογικού κόστους, μπορεί να βοηθήσει στη μερική ανάκαμψη των εξαγωγών, αλλά δεν είναι αρκετή για να αυξήσει την διεισδυτικότητα των ελληνικών προϊόντων στις διεθνείς αγορές. Συγκεκριμένα:

➡ Οι ελληνικές εξαγωγές δε σημείωσαν κάποια αξιόλογη αύξηση στη διάρκεια της κρίσης παρ' όλες τις παρεμβάσεις στην αγορά εργασίας. Μάλιστα, χωρίς την ομάδα των πετρελαιοειδών, πλοίων και λοιπών (μη ταξινομημένων) προϊόντων, διαμορφώθηκαν το 2013 σε χαμηλότερο επίπεδο σε σχέση με το 2008. Το ίδιο χρονικό διάστημα οι εισαγωγές σημείωσαν σημαντική πτώση (Διάγραμμα 3).

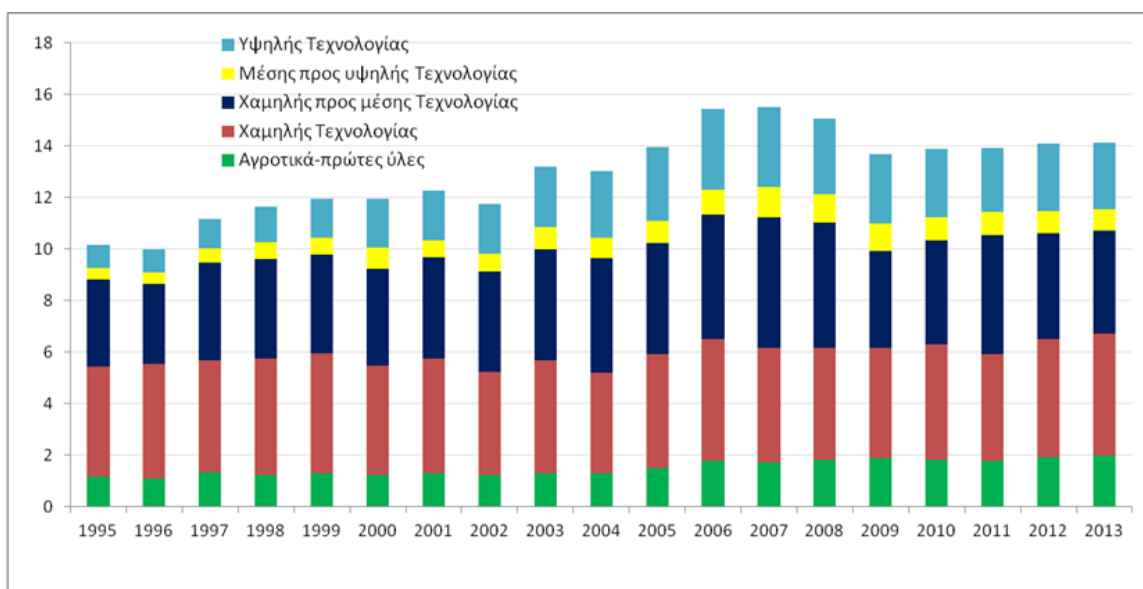
Διάγραμμα 3. Διαχρονική εξέλιξη εισαγωγών και εξαγωγών εμπορεύσιμων προϊόντων, 1995-2013, σε δις €, σταθερές τιμές 2010

Πηγή: Επεξεργασία στοιχείων ΟΟΣΑ

➤ Στην περίοδο της κρίσης και ενώ ελήφθησαν μέτρα μείωσης των μισθών, αυξάνεται η συμμετοχή των αγροτικών προϊόντων και των προϊόντων χαμηλής τεχνολογίας, ενώ αντίθετα, μειώνεται η συμμετοχή των προϊόντων χαμηλής προς μέσης, μέσης προς υψηλής και υψηλής τεχνολογίας (Διάγραμμα 4 και Πίνακας 1, β' μέρος).

Διάγραμμα 4. Διαχρονική εξέλιξη εξαγωγών κατά κατηγορία προϊόντων*, 1995-2013, σε δις €, σταθερές τιμές 2010

Πηγή: Επεξεργασία στοιχείων ΟΟΣΑ

*: δεν περιλαμβάνονται πλοία και πετρελαιοειδή

➤ Τα μερίδια των εξαγωγών που κατευθύνονται στη ζώνη του ευρώ περιορίζονται, ενώ αντίθετα, αυξάνονται τα μερίδια των εξαγωγών που κατευθύνονται στις γειτονικές μας χώρες εκτός Ε.Ε (Πίνακας 2). Ένα μέρος του μεριδίου που χάνει η Ελλάδα από τη ζώνη του ευρώ το κερδίζει από τις υπόλοιπες χώρες της Ε.Ε. και τον υπόλοιπο κόσμο, οι

οποίες όμως δε συμμετέχουν στην νομισματική ένωση (Πίνακας 1, α' μέρος). Η στροφή των ελληνικών εξαγωγών προς εναλλακτικούς προορισμούς εξαιτίας του αυξανόμενου ανταγωνισμού στις αγορές της Ε.Ε. και ιδιαίτερα στη ζώνη του ευρώ φαίνεται ότι υποβοηθήθηκε από την έντονη παρουσία ελληνικών επιχειρήσεων και πιστωτικών ιδρυμάτων στις γειτονικές μας χώρες.

Πίνακας 1. Ποσοστιαία διάρθρωση εξαγωγών με βάση τα προϊόντα και τις περιοχές

		ΕΞΑΓΩΓΕΣ						ΕΞΑΓΩΓΕΣ						
		Ζώνη Ευρώ	Λοιπές χώρες Ε.Ε. 27	ΗΠΑ ΙΑΠΩΝΙΑ	ΚΙΝΑ ΡΩΣΙΑ	Υπό-λοιπος κόσμος	Σύνολο	Ζώνη Ευρώ	Λοιπές χώρες Ε.Ε. 27	ΗΠΑ ΙΑΠΩΝΙΑ	ΚΙΝΑ ΡΩΣΙΑ	Υπό-λοιπος κόσμος	Σύνολο	
1	Αγροτικά και πρώτες ύλες	A	51,7	13,9	8,7	1,6	24,1	100,0	12,6	6,9	17,0	5,3	10,8	10,9
		B	50,3	20,9	7,0	3,4	18,3	100,0	14,3	7,9	17,3	11,3	8,0	10,9
		Γ	47,8	22,9	4,0	4,6	20,7	100,0	17,9	10,9	14,5	16,3	9,9	13,5
2	Χαμηλής Τεχνολογίας	A	44,3	20,1	5,4	5,4	24,8	100,0	39,1	35,9	37,9	63,9	40,4	39,5
		B	35,3	24,1	5,2	6,4	29,1	100,0	28,1	25,5	35,8	60,0	35,7	30,6
		Γ	32,4	27,1	3,9	6,7	30,0	100,0	28,5	30,4	33,2	55,9	33,9	31,8
3	Χαμηλής προς μέσης Τεχνολογίας	A	51,9	21,1	5,4	1,1	20,4	100,0	37,7	31,0	31,5	10,5	27,4	32,5
		B	41,1	30,3	4,0	1,5	23,1	100,0	34,5	33,8	28,9	15,1	30,0	32,3
		Γ	36,7	29,4	3,0	2,2	28,7	100,0	30,0	30,7	23,9	16,7	30,2	29,5
4	Μέσης προς υψηλής Τεχνολογίας	A	25,1	26,1	7,1	9,3	32,3	100,0	3,0	6,2	6,7	14,7	7,0	5,3
		B	25,0	35,1	6,1	2,5	31,3	100,0	4,3	8,1	9,2	5,1	8,4	6,7
		Γ	23,8	28,2	8,8	1,1	38,1	100,0	4,3	6,5	15,5	1,8	8,8	6,5
5	Υψηλής Τεχνολογίας	A	28,4	37,4	3,2	1,6	29,4	100,0	7,5	20,0	6,8	5,6	14,4	11,9
		B	37,0	36,7	2,0	1,4	22,8	100,0	18,8	24,7	8,7	8,5	17,9	19,5
		Γ	37,4	32,4	2,6	1,9	25,7	100,0	19,4	21,4	13,0	9,3	17,1	18,7
7	Σύνολο 1-5	A	44,7	22,2	5,6	3,4	24,2	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
		B	38,5	28,9	4,4	3,3	24,9	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
		Γ	36,1	28,3	3,7	3,8	28,1	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Πηγή: Επεξεργασμένα στοιχεία ΟΟΣΑ

Συνεπώς, με βάση τα παραπάνω, η προσπάθεια εσωτερικής υποτίμησης στην ελληνική οικονομία μέσω της μείωσης του μισθολογικού κόστους δεν είχε τα προσδοκώμενα αποτελέσματα. Ενώ διαπιστώνεται μια μικρή επάνοδος των εξαγωγών σε επίπεδα λίγο χαμηλότερα εκείνων προ κρίσης, χάνουμε μερίδια από τις παραδοσιακές μας αγορές που οι συναλλαγές γίνονται σε ευρώ και κερδίζουμε (δειλά) μερίδια από νέες αγορές όπως η Κίνα, η Ρωσία, τα Βαλκάνια και Τουρκία. Με βάση τη διάκριση που αντανακλά τα τεχνολογικά χαρακτηριστικά που συνδέονται με τις ομάδες προϊόντων, γίνεται αντιληπτό ότι κατά την περίοδο της κρίσης η μικρή αύξηση των εξαγωγών συνδέεται με ελληνικά προϊόντα που χαρακτηρίζονται από χαμηλή τεχνολογική ένταση. Το χαρακτηριστικό αυτό αποτελεί μια ισχυρή ένδειξη ότι το σύστημα παραγωγής στηρίζεται σε αδύναμες τεχνολογικές βάσεις. Τελικά, η ελληνική οικονομία πρέπει να επιδιώκει ως ανταγωνιστικό πλεονέκτημα τη φθηνή εργασία ή θα πρέπει να στραφεί σε δραστηριότητες υψηλότερης προστιθέμενης αξίας και υψηλότερης παραγωγικότητας, ώστε να διασφαλίζει και την διείσδυση σε δυναμικές αγορές. Γνωρίζουμε επίσης, ότι υπάρχουν αναπτυγμένες χώρες, οι οποίες έχοντας ενσωματώσει τεχνολογία, και στοιχεία

υψηλής ποιότητας σε προϊόντα χαμηλής ή μέσης τεχνολογίας (π.χ. τρόφιμα) επιτυγχάνουν υψηλή παραγωγικότητα και υψηλές ανταγωνιστικές επιδόσεις, παρά το υψηλότερο κόστος εργασίας. Η ελληνική οικονομία ενώ είχε ξεφύγει σημαντικά από συνθήκες χαμηλών αμοιβών εργασίας προ κρίσης, χωρίς ωστόσο να έχει πετύχει ένα υψηλό επίπεδο παραγωγικότητας στα προϊόντα αυτά ώστε να εξασφαλίσει υψηλές ανταγωνιστικές επιδόσεις, σήμερα έχει βρεθεί και πάλι σε συνθήκες χαμηλών αμοιβών εργασίας.

Γιατί η μείωση του μισθολογικού κόστους δεν οδήγησε τελικά στη βελτίωση της ανταγωνιστικότητας της ελληνικής οικονομίας;

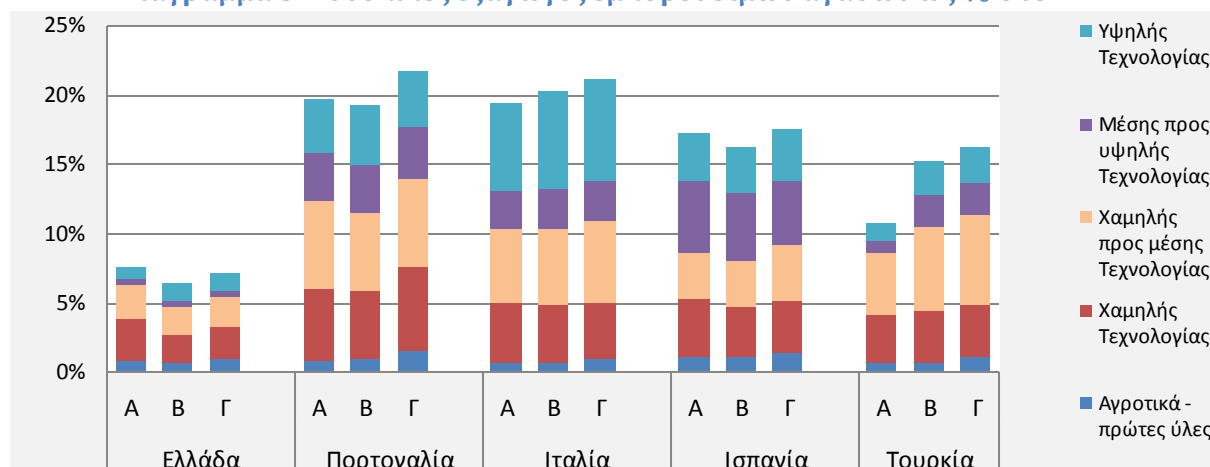
Το βασικό μας επιχείρημα είναι ότι το ζήτημα της ανταγωνιστικότητας του ελληνικού παραγωγικού συστήματος συνδέεται με τα διαρθρωτικά χαρακτηριστικά του τα οποία και πρέπει να αποτελέσουν το επίκεντρο μιας διαδικασίας μετασχηματισμού με στόχο την οικονομική ανάπτυξη.

Το μερίδιο των εξαγωγών στο ΑΕΠ της χώρας είναι πολύ χαμηλό συγκριτικά με άλλων νοτιο-ευρωπαϊκών χωρών, όπως φαίνεται στο Διάγραμμα 5. Το ποσοστό αυτό, εμφανίζεται μειωμένο ως μέσος όρος της Γ' περιόδου (2009-2013) σε σχέση με την Α' περίοδο (1995-2001). Αυτό συνεπάγεται ότι απαιτείται μια πολύ μεγάλη αύξηση των εξαγωγών για να επηρεάσει σημαντικά θετικά το ΑΕΠ. Επίσης, οι μισθοί αντιπροσωπεύουν περίπου 17% του κόστους παραγωγής (Γιαννίτσης, 2013). Συνεπώς, για να επιτευχθεί μια σημαντική μείωση στο κόστος παραγωγής απαιτείται μια πολύ σημαντική μείωση των μισθών. Εάν αυτό συνδυαστεί με το χαμηλό μερίδιο των εξαγωγών στο ΑΕΠ, μπορεί να κατανοήσει κανείς ότι η επίδραση της μείωσης μισθών στην εξαγωγική επίδοση, στη δυνατότητα εξυπηρέτησης του χρέους και στην βελτίωση συνολικά της ανταγωνιστικότητας της οικονομίας, εάν λάβουμε υπόψη το κατά κεφαλή ΑΕΠ, είναι περιορισμένη.

Επιπροσθέτως, η συμμετοχή των μέσων προς υψηλή και υψηλής τεχνολογίας προϊόντων στην προστιθέμενη αξία και τις εξαγωγές είναι πολύ χαμηλή και χαμηλότερη απ' ό,τι στις χώρες σύγκρισης. Δηλαδή, οι βασικοί κλάδοι «εξαγωγικής αιχμής» (με υψηλή βαρύτητα στις συνολικές εξαγωγές) είναι κλάδοι αγροτικών, χαμηλής και χαμηλής προς μέσης τεχνολογίας προϊόντων.

Τέλος, θα πρέπει να σημειώσουμε ότι υπάρχει υψηλή εξάρτηση των εξαγωγών από εισαγωγές (πρώτες ύλες και ενδιάμεσα προϊόντα) που κυμαίνεται από 30% έως και 50% της αξίας εξαγωγών (Αθανασίου και Τσούμα, 2013). Συνεπώς, μια αύξηση των εξαγωγών, οι οποίες αποτελούν ένα μικρό ποσοστό του ΑΕΠ, θα έχει και ένα επιπλέον 'διαφυγόν όφελος' λόγω της εξάρτησης από εισαγωγές.

Διάγραμμα 5. Συνολικές εξαγωγές εμπορεύσιμων αγαθών ως % στο ΑΕΠ

Πηγή: Επεξεργασμένα στοιχεία ΟΟΣΑ.

Σύμφωνα με τον Πίνακα 2 η Ελλάδα εμφανίζεται ως ο αδύναμος κρίκος ανάμεσα στις υπόλοιπες χώρες του Νότου, όπου τα μερίδια των εξαγωγών της στην ζώνη του ευρώ υπολείπονται σημαντικά έναντι όλων των άλλων χωρών. Η μόνη αλλαγή που καταγράφεται είναι ότι κατά την περίοδο της κρίσης το μερίδιο των αγροτικών προϊόντων καθίσταται μεγαλύτερο έναντι της Τουρκίας. Σε όλες τις άλλες ομάδες προϊόντων το μερίδιο των εξαγωγών υπολείπεται σημαντικά. Στην Γ' περίοδο, εκτός από την Ιταλία, οι υπόλοιπες χώρες έχουν επιτύχει σημαντικά κέρδη, αυξάνοντας τα μερίδιά τους στις αγορές της ζώνης του ευρώ. Το μεγάλο βάρος των ελληνικών εξαγωγών εντοπίζεται στις εξαγωγές της ομάδας προϊόντων χαμηλής και χαμηλής προς μέση τεχνολογία σε αντίθεση με τις υπόλοιπες χώρες του νότου όπου εξειδικεύονται σε προϊόντα με πιο ισχυρά τεχνολογικά χαρακτηριστικά. Ο παραγωγικός μετασχηματισμός προς προϊόντα υψηλότερης τεχνολογικής έντασης είναι μεν υπαρκτός, αλλά αργός και συνοδεύεται από μια μικρή βελτίωση της ανταγωνιστικότητας στα προϊόντα αυτά, όμως το θετικό αυτό αποτέλεσμα δεν είναι αρκετό.

Πίνακας 2. Μερίδια εξαγωγών Ελλάδος, Ιταλίας, Ισπανίας, Πορτογαλίας και Τουρκίας στην Ευρωζώνη ανά ομάδα προϊόντων

		Ελλάδα	Ιταλία	Πορτογαλία	Ισπανία	Τουρκία	Σύνολο
Αγροτικά και πρώτες ύλες		5.40	41.77	6.66	41.59	4.58	100.0
		4.53	39.50	7.41	43.70	4.86	100.0
		4.68	39.26	8.34	43.20	4.52	100.0
Χαμηλής Τεχνολογίας		3.48	51.37	7.43	31.03	6.70	100.0
		2.38	45.64	8.23	35.11	8.64	100.0
		2.43	41.80	9.75	36.40	9.61	100.0
Χαμηλής προς μέσης Τεχνολογίας		3.09	57.72	9.38	20.88	8.93	100.0
		2.32	52.55	8.78	25.18	11.18	100.0
		1.99	49.20	9.51	27.49	11.81	100.0
Μέσης προς υψηλής Τεχνολογίας		0.31	39.25	7.27	51.15	2.02	100.0
		0.36	35.51	6.73	49.15	8.25	100.0
		0.38	33.53	7.32	48.70	10.08	100.0
Υψηλής Τεχνολογίας		0.68	66.96	6.32	23.29	2.75	100.0
		1.41	62.68	5.76	24.46	5.69	100.0
		1.54	60.20	5.61	25.73	6.91	100.0
Σύνολο 1-5		2.15	53.74	7.61	31.23	5.27	100.0
		1.81	49.04	7.41	33.43	8.31	100.0
		1.83	46.18	8.13	34.52	9.34	100.0

Πηγή: Επεξεργασμένα στοιχεία ΟΟΣΑ

Στον Πίνακα 3 (α και β) η σύγκριση των τιμών του δείκτη ανταγωνιστικότητας και για τις επιμέρους πέντε ομάδες προϊόντων καθώς και η σύγκριση με βάση τον δείκτη αποκαλυπτόμενου συγκριτικού πλεονεκτήματος σε αντιπαραβολή με τις 4 υπόλοιπες χώρες, δείχνει ότι όλες οι ομάδες προϊόντων χαρακτηρίζονται από αδύναμη ανταγωνιστικότητα. Η μικρότερη αδυναμία εντοπίζεται στα προϊόντα χαμηλής τεχνολογίας. Κατά τη διάρκεια της οικονομικής κρίσης, η βελτίωση των δεικτών (που λαμβάνουν υπόψη και τις εισαγωγές) σε όλες τις ομάδες προϊόντων και σε όλες τις αγορές είναι εμφανής.

Πίνακας 3α. Δείκτες ανταγωνιστικότητας Balassa και X/M³

		X - M / X + M						X / M						
		Ζώνη Ευρώ	Λουπές χώρες Ε.Ε. 27	ΗΠΑ ΙΑΠΩΝΙΑ	ΚΙΝΑ ΡΩΣΙΑ	Υπόλοιπος κόσμος	Σύνολο	Ζώνη Ευρώ	Λουπές χώρες Ε.Ε. 27	ΗΠΑ ΙΑΠΩΝΙΑ	ΚΙΝΑ ΡΩΣΙΑ	Υπόλοιπος κόσμος	Σύνολο	
1	Αγροτικά και πρώτες ύλες	A	-0,56	-0,39	0,02	-0,26	-0,36	-0,47	0,28	0,44	1,03	0,59	0,48	0,36
	B	-0,57	-0,27	0,37	-0,31	-0,47	-0,47	0,27	0,57	2,17	0,53	0,36	0,36	
	Γ	-0,51	-0,25	0,36	0,11	-0,26	-0,38	0,33	0,60	2,14	1,24	0,58	0,44	
2	Χαμηλής Τεχνολογίας	A	-0,28	-0,01	0,00	-0,14	-0,01	-0,16	0,56	0,97	1,00	0,75	0,99	0,73
	B	-0,47	-0,03	-0,04	-0,46	-0,09	-0,29	0,36	0,95	0,92	0,37	0,84	0,55	
	Γ	-0,32	0,03	0,02	-0,31	0,07	-0,13	0,52	1,07	1,03	0,52	1,15	0,77	
3	Χαμηλής προς μέσης Τεχνολογίας	A	-0,25	-0,06	0,34	-0,81	-0,20	-0,21	0,60	0,89	2,05	0,11	0,66	0,65
	B	-0,42	0,10	0,04	-0,88	-0,32	-0,33	0,41	1,21	1,08	0,06	0,52	0,50	
	Γ	-0,34	0,12	0,15	-0,81	-0,11	-0,22	0,49	1,27	1,34	0,11	0,80	0,64	
4	Μέσης προς υψηλής Τεχνολογίας	A	-0,91	-0,63	-0,91	-0,04	-0,60	-0,81	0,05	0,23	0,05	0,91	0,25	0,11
	B	-0,91	-0,50	-0,91	-0,63	-0,58	-0,80	0,05	0,34	0,05	0,23	0,26	0,11	
	Γ	-0,85	-0,41	-0,65	-0,84	-0,31	-0,66	0,08	0,42	0,21	0,09	0,52	0,21	
5	Υψηλής Τεχνολογίας	A	-0,86	-0,41	-0,89	-0,78	-0,43	-0,71	0,08	0,42	0,06	0,12	0,40	0,17
	B	-0,77	-0,27	-0,85	-0,88	-0,34	-0,63	0,13	0,58	0,08	0,06	0,49	0,23	
	Γ	-0,70	-0,27	-0,64	-0,88	-0,21	-0,55	0,18	0,57	0,22	0,06	0,65	0,29	
7	Σύνολο 1-5	A	-0,54	-0,24	-0,52	-0,44	-0,26	-0,44	0,29	0,61	0,31	0,39	0,59	0,39
	B	-0,63	-0,15	-0,58	-0,70	-0,31	-0,49	0,22	0,74	0,26	0,17	0,52	0,34	
	Γ	-0,54	-0,11	-0,31	-0,63	-0,12	-0,36	0,30	0,81	0,53	0,23	0,79	0,47	

Πηγή: Επεξεργασμένα στοιχεία ΟΟΣΑ

Αντίθετα, ο δείκτης του αποκαλυπτόμενου συγκριτικού πλεονεκτήματος (Πίνακας 3β), ο οποίος επικεντρώνεται στη θετική πλευρά της εξειδίκευσης (τις εξαγωγές), ακόμη και στις κατηγορίες που αναδεικνύει ένα συγκριτικό πλεονέκτημα έναντι των χωρών αναφοράς, καθίσταται ασθενέστερος ή δεν παρουσιάζει κάποια ουσιαστική βελτίωση. Συνεπώς, η μικρή βελτίωση της ανταγωνιστικότητας όπως αποτυπώνεται στο δείκτη Balassa κατά τη διάρκεια της κρίσης, οφείλεται κατά κύριο λόγο στην πλευρά των εισαγωγών.

³ Ο δείκτης κάλυψης εισαγωγών από εξαγωγές είναι ο πιο απλός δείκτης και ορίζεται ως ο λόγος μεταξύ εξαγωγών και εισαγωγών. Ο δείκτης παίρνει τιμές από 0 (απουσία εξαγωγών) έως +∞ (απουσία εισαγωγών) και στόχος του είναι να δείξει σε ποιό βαθμό καλύπτονται οι εισαγωγές που γίνονται από μια χώρα για ένα προϊόν (ή ομάδα προϊόντων), από τις εξαγωγές προς τη χώρα αυτή για το ίδιο προϊόν (ή την ομάδα προϊόντων).

Πίνακας 3β. Δείκτες αποκαλυπτόμενου συγκριτικού πλεονεκτήματος της Ελλάδας με την Ιταλία, Πορτογαλία, Ισπανία και Τουρκία σε επιμέρους αγορές ανά κατηγορία προϊόντων

		Ιταλία						Πορτογαλία						Ισπανία						Τουρκία						
		Ζώνη Ευρώ	Λοιπές χώρες Ε.Ε. 27	ΗΠΑ - ΙΑΠΩΝΙΑ	ΚΙΝΑ - ΡΩΣΙΑ	Υπόλοιπος κόσμος	Σύνολο	Ζώνη Ευρώ	Λοιπές χώρες Ε.Ε. 27	ΗΠΑ - ΙΑΠΩΝΙΑ	ΚΙΝΑ - ΡΩΣΙΑ	Υπόλοιπος κόσμος	Σύνολο	Ζώνη Ευρώ	Λοιπές χώρες Ε.Ε. 27	ΗΠΑ - ΙΑΠΩΝΙΑ	ΚΙΝΑ - ΡΩΣΙΑ	Υπόλοιπος κόσμος	Σύνολο	Ζώνη Ευρώ	Λοιπές χώρες Ε.Ε. 27	ΗΠΑ - ΙΑΠΩΝΙΑ	ΚΙΝΑ - ΡΩΣΙΑ	Υπόλοιπος κόσμος	Σύνολο	
1	Αγροτικά και πρώτες ύλες	A	3.23	2.31	6.56	2.18	3.68	3.26	2.87	5.03	4.94	0.57	2.03	2.72	1.89	2.04	1.79	0.37	1.86	1.72	2.89	1.50	3.19	0.58	1.12	1.70
	B	3.11	2.19	5.46	7.47	3.06	2.97	2.50	2.20	6.39	1.66	1.43	2.06	1.91	2.07	2.47	1.14	1.36	1.64	4.28	3.53	4.49	0.87	1.10	2.21	
	Γ	3.00	2.12	3.73	6.61	3.12	2.91	2.49	2.06	3.34	1.12	1.18	1.86	2.04	1.35	1.72	1.26	1.49	1.63	5.27	4.09	3.24	0.67	1.08	1.86	
2	Χαμηλής Τεχνολογίας	A	1.69	1.49	1.64	3.25	2.02	1.77	1.66	1.38	0.91	2.56	1.24	1.51	1.63	1.34	1.44	2.77	1.61	1.60	1.27	1.04	1.29	1.75	1.13	1.20
	B	1.41	1.14	1.62	3.15	1.95	1.53	1.18	1.01	0.98	2.18	1.19	1.20	1.25	1.12	1.57	2.88	1.73	1.38	1.27	1.21	1.37	1.68	1.49	1.31	
	Γ	1.46	1.37	1.64	3.01	2.04	1.67	1.10	1.03	0.72	1.98	1.12	1.14	1.26	1.31	1.63	2.57	1.94	1.49	1.29	1.47	1.18	1.57	1.53	1.38	
3	Χαμηλής προς μέσης Τεχνολογίας	A	1.34	1.23	0.97	0.49	1.06	1.18	1.16	0.73	1.34	0.22	1.08	1.00	2.15	1.91	1.11	0.59	1.28	1.74	0.85	0.75	0.62	0.26	0.78	0.78
	B	1.20	1.27	1.02	0.58	1.16	1.17	1.08	1.02	1.99	0.83	1.60	1.11	1.70	1.97	1.37	0.74	1.29	1.58	0.95	0.84	0.53	0.67	0.70	0.82	
	Γ	1.02	1.11	1.01	0.71	1.09	1.06	0.93	1.22	1.52	1.13	1.25	1.01	1.36	1.45	1.19	0.70	1.15	1.29	0.86	0.80	0.70	0.99	0.67	0.76	
4	Μέσης προς υψηλής Τεχνολογίας	A	0.20	0.44	0.45	2.58	0.56	0.37	0.15	0.46	0.94	4.12	0.52	0.31	0.09	0.19	0.37	1.31	0.31	0.17	0.37	1.11	0.80	2.37	0.86	0.69
	B	0.27	0.57	0.54	0.74	0.73	0.47	0.22	0.43	1.10	0.76	0.78	0.38	0.13	0.25	0.45	0.24	0.35	0.22	0.20	0.46	1.19	0.31	0.82	0.41	
	Γ	0.28	0.49	0.89	0.20	0.76	0.48	0.23	0.40	1.21	0.07	0.86	0.39	0.15	0.25	0.88	0.11	0.39	0.25	0.19	0.38	0.74	0.17	1.16	0.46	
5	Υψηλής Τεχνολογίας	A	0.25	0.60	0.25	0.11	0.37	0.36	0.38	1.19	0.28	0.39	0.62	0.59	0.43	0.94	0.38	0.17	0.57	0.60	0.61	1.43	1.12	0.68	1.29	1.04
	B	0.61	0.74	0.30	0.18	0.43	0.56	1.00	1.30	0.23	0.21	0.51	0.87	1.06	1.05	0.31	0.31	0.69	0.94	1.14	1.31	1.19	0.69	1.12	1.21	
	Γ	0.65	0.68	0.37	0.20	0.42	0.54	1.22	0.90	0.62	0.62	0.64	0.98	1.13	0.98	0.39	0.38	0.64	0.89	1.14	1.02	1.04	0.77	1.09	1.13	

Πηγή: Επεξεργασμένα στοιχεία ΟΟΣΑ

Η εξειδίκευση σε προϊόντα με ισχυρή ή και εντεινόμενη διεθνή ζήτηση ή σε προϊόντα έντασης τεχνολογίας μπορεί να μετατραπεί σε αυξημένες εξαγωγές, μόνο αν το εθνικό παραγωγικό και τεχνολογικό σύστημα είναι σε θέση να δημιουργήσει συνθήκες μιας ανταγωνιστικής υπεροχής στα προϊόντα αυτά. Θα μπορούσαμε να υποθέσουμε ότι η ενδιάμεση θέση της Ελλάδας μεταξύ τεχνολογικά προηγμένων και τεχνολογικά-αναπτυξιακά λιγότερο προηγμένων χωρών κάνει ρεαλιστική την υπόθεση, ότι μια μετατόπιση του παραγωγικού της συστήματος προς προϊόντα μέσης και υψηλότερης τεχνολογίας είναι στοιχείο που πιθανότατα θα ενισχύσει την ανταγωνιστική της ικανότητα με δεδομένο ότι η διαφορά κόστους εργασίας με τη δεύτερη ομάδα χωρών κάνει αμφίβολη τη δυνατότητα διατήρησης ισχυρής ανταγωνιστικής θέσης σε προϊόντα χαμηλότερης τεχνολογίας. Γενικότερα, σε μια περίοδο πολύ ισχυρών μεταβολών στη διάρθρωση του διεθνούς εμπορίου -με νέα προϊόντα και με νέες χώρες να εισέρχονται δυναμικά σε παραδοσιακά ή και νέα πεδία ανταλλαγών- η ικανότητα μιας χώρας να εκσυγχρονίζει το φάσμα της διεθνούς εξειδίκευσης της παραγωγής της, ιδιαίτερα εκεί όπου εμφανίζει αδυναμίες ή να οικοδομήσει νέες δυναμικές μορφές παραγωγής, αποκτά κρίσιμη σημασία.

Στη διάρκεια της κρίσης, διαμορφώθηκαν και κάποιες άλλες συνθήκες που λειτούργησαν ιδιαίτερα ανασταλτικά και για τις εξαγωγές:

- Ένας έντονος περιορισμός της ρευστότητας. Από το 2010 έως το 2014, υπολογίζεται ότι η αγορά στερήθηκε περίπου 35 δις ευρώ λόγω αποπληρωμής τραπεζικών δανείων, τα οποία όμως δεν επανατροφοδότησαν την αγορά μέσω έγκρισης νέων δανείων. Τα τελευταία τρία χρόνια υπήρξε περίπου 20% μείωση των πιστώσεων (Τράπεζα της Ελλάδος, διάφορα έτη).
- Η παρατεταμένη ύφεση στη μεταποίηση, η οποία αποτυπώθηκε σε 41% μείωση της απασχόλησης το διάστημα 2008-2014 και σε 20% μείωση της παραγωγής στην τετραετία 2010-2014. Οι καταστροφικές συνέπειες της κρίσης στο

παραγωγικό σύστημα συνδέονται με μια αποδόμηση του παραγωγικού ιστού και των παραγωγικών δυνατοτήτων, μια αποδυνάμωση του ανθρώπινου κεφαλαίου που τελικά πλήττουν την πραγματική οικονομία και υπονομεύουν κάθε προσπάθεια μεγέθυνσης και αναπτυξιακής προοπτικής (ΕΛ.ΣΤΑΤ, διάφορα έτη).

Τα θέματα αυτά αν δεν αντιμετωπιστούν δημιουργούν συνθήκες ανασταλτικές για τις εξαγωγές, πολύ ισχυρότερες από τα βραχυπρόθεσμα περιορισμένα οφέλη μιας μείωσης του μισθολογικού κόστους.

Συνεπώς, παρ' όλες τις παρεμβάσεις στην αγορά εργασίας και τη μείωση του μοναδιαίου κόστους εργασίας και του μισθολογικού κόστους, δεν υπήρξαν έως σήμερα τα αναμενόμενα θετικά αποτελέσματα. Θα μπορούσε κάποιος να ισχυριστεί ότι η κατάσταση θα ήταν χειρότερη για τις εξαγωγές εάν δεν είχε βελτιωθεί η ανταγωνιστικότητα κόστους. Επίσης, εάν εξαφέσουμε το διάστημα 2008-2009 κατά το οποίο η κρίση επηρέαζε έντονα τις διεθνείς αγορές, στη συνέχεια οι εξαγωγές θα μπορούσαν να ανακτήσουν το χαμένο έδαφος με τη βελτίωση της διεθνούς συγκυρίας. Κάτι τέτοιο προσκρούει στη διαχρονική προβληματικότητα του παραγωγικού συστήματος ως προς τα τεχνολογικά του χαρακτηριστικά, τη δυνατότητα διατήρησης μεριδίων αγοράς ή διεξόδου σε νέες αγορές και μια αδυναμία μετασχηματισμού του. Συνδέεται δε, με την υστέρηση σε διάφορες διαστάσεις του Ελληνικού Συστήματος Καινοτομίας σε σχέση με άλλα Ευρωπαϊκά Συστήματα Καινοτομίας, όπως τη δημιουργία και αξιοποίηση της γνώσης και της τεχνολογίας. Αποτυπώνεται δε σε όλους τους δείκτες που αφορούν το Εθνικό Σύστημα Καινοτομίας, με ιδιαίτερα προβληματικό αυτόν των δαπανών έρευνας και ανάπτυξης του επιχειρηματικού τομέα ως ποσοστού του ΑΕΠ (0,27% το 2013, το χαμηλότερο της ευρωζώνης μετά την Κύπρο).

Υπάρχουν όμως και μια σειρά από λόγους για τους οποίους η έμφαση στο μισθολογικό κόστος και την απορρύθμιση της αγοράς εργασίας μπορεί να οδηγήσει και σε αντίθετα αποτελέσματα:

- Μπορεί να αποτελέσουν αντικίνητρο για τις επιχειρήσεις ώστε να επενδύσουν σε μια σειρά τομείς στους οποίους η Ελλάδα υστερεί: επένδυση στη γνώση και τις δραστηριότητες έντασης γνώσης, σε αποτελεσματικότερες παραγωγικές μεθόδους, στην καινοτομία και γενικότερα το μετασχηματισμό της παραγωγικής βάσης. Ο λόγος είναι ότι τα μέτρα αυτά μπορεί να έχουν καταρχήν βραχυπρόθεσμο όφελος ενώ η βελτίωση της ποιότητας και της παραγωγικότητας απαιτεί επενδύσεις που αποδίδουν πιο μακροπρόθεσμα. Επίσης, οι επιχειρήσεις μπορεί να μην έχουν κίνητρο να υιοθετήσουν τεχνικές εξοικονόμησης εργασίας με έμφαση στην αύξηση της παραγωγικότητας. Τέλος, σε αγορές εργασίας που χαρακτηρίζονται από υψηλή ευελιξία, οι επιχειρήσεις μπορεί να επενδύουν λιγότερο στην επιμόρφωση του προσωπικού τους αφού μέρος των ωφελειών από μια τέτοια επένδυση μπορεί να ωφελήσει τους ανταγωνιστές τους (Reati, 2014).
- Μπορεί να οδηγήσουν σε μείωση της παραγωγικότητας των εργαζομένων είτε γιατί μειώνουν το χρόνο και την προσπάθεια – ειδικά αν αναγκάζονται να εργάζονται και σε άλλη εργασία- ή γιατί μειώνεται η δέσμευσή τους σε χαμηλά αμειβόμενες θέσεις εργασίας.
- Παρόλο που μια μείωση του μισθολογικού κόστους μπορεί βραχυπρόθεσμα να επιφέρει κάποια αύξηση της ανταγωνιστικότητας, ιδιαίτερα σε προϊόντα που η επίδραση της τιμής είναι σημαντική, δημιουργείται ο κίνδυνος εγκλωβισμού στην παγίδα εξειδίκευσης σε χαμηλού μισθολογικού κόστους προϊόντα. Ο ανταγωνισμός όμως με χώρες που το βασικό τους ανταγωνιστικό πλεονέκτημα είναι το χαμηλό κόστος εργασίας μπορεί να οδηγήσει σε μια περαιτέρω συμπίεση των μισθών, εκτός αν το παραγωγικό σύστημα εισαγάγει νέες μεθόδους και νέα χαρακτηριστικά στις δραστηριότητες αυτές ώστε να δημιουργήσει υψηλότερη προστιθέμενη αξία.

➤ Τέλος, δεν πρέπει να υποτιμήσουμε τις αρνητικές επιπτώσεις στην πλευρά της ζήτησης. Η μείωση του εισοδήματος εάν λάβει εκτεταμένη διάσταση, όπως συμβαίνει σήμερα στη χώρα, οδηγεί σε ένα φαύλο κύκλο ύφεσης και αποεπένδυσης.

Συνεπώς, η στρατηγική που βασίζεται στην ανταγωνιστικότητα χαμηλού κόστους μπορεί να δημιουργήσει κάποια βραχυπρόθεσμα αλλά μη βιώσιμα οφέλη.

Αντί επιλόγου

Στο κείμενο αυτό αμφισβητούμε την αποτελεσματικότητα εργαλείων πολιτικής που σχετίζονται με τη μείωση του μισθολογικού κόστους και την απορρύθμιση της αγοράς εργασίας για τη βελτίωση της ανταγωνιστικότητας. Θεωρούμε ότι απαιτούνται μέτρα και στρατηγικές που στοχεύουν στον πυρήνα του προβλήματος της ελληνικής ανταγωνιστικότητας που είναι τα διαρθρωτικά χαρακτηριστικά του παραγωγικού συστήματος.

Το παραγωγικό πρότυπο της χώρας θέτει ένα όριο στα οφέλη που μπορεί να προσδοκά κανείς από μια εξαγωγική επέκταση και στην επίδραση που μπορεί να έχουν περικοπές μισθών στην ανταγωνιστικότητα. Η διαρκής άρνηση όμως του πολιτικού συστήματος και του επιχειρηματικού κόσμου σε περιόδους προ κρίσης, να διαμορφώσει τις προϋποθέσεις για μια άλλου τύπου ανάπτυξη του παραγωγικού συστήματος μέσω άλλου τύπου πολιτικών και παρεμβάσεων, οδήγησε στην προσφυγή σε μέτρα συμπίεσης του μισθολογικού κόστους και απορρύθμισης της αγοράς εργασίας. Από τη μια τα εργαλεία αυτά δεν έχουν φέρει τα αναμενόμενα για κάποιους αποτελέσματα σε επίπεδο ανταγωνιστικότητας, αλλά από την άλλη δεν μπορεί να ανατραπεί αυτού του τύπου η πολιτική εάν δεν προχωρήσουμε στον παραγωγικό μετασχηματισμό της χώρας. Αν υπάρχει ο χρόνος, υπάρχει και η βούληση σε όλα τα επίπεδα που απαιτείται;

Βιβλιογραφικές αναφορές

Kaldor N., 1978, 'The Effect of Devaluations on Trade in Manufactures', in N. Kaldor, Further Essays on Applied Economics, London, Duckworth.

Kaldor N., 1981, 'The Role of Increasing Returns, Technical Progress and Cumulative Causation in the Theory of International Trade and Economic Growth', *Economie Appliquée* 34(4): 593–617.

Kellman, 1983, 'Relative Prices and International Competitiveness. An Empirical Investigation', *Empirical Economics* 8(3-4): 125-138.

Reati A., 2014, "Economic Policy for Structural Change", *Review of Political Economy* 26(1): 1-22.

Schumpeter J., 1943, 'Capitalism, Socialism and Democracy', New York, NY, Harper.

Αθανασίου Ε., Αικ. Τσούμα, 2013, 'Η εισαγόμενη συνιστώσα της κατανάλωσης και των εξαγωγών στην Ελλάδα: Κλαδική ανάλυση και προοπτικές ανάπτυξης μέσω της υποκατάστασης εισαγωγών', ΚΕΠΕ, Οικονομικές Εξελίξεις, 20: 74-81.

Γιαννίτσης Τ., 2013, 'Η Ελλάδα στην κρίση', Εκδόσεις Πόλις.

Γιαννίτσης Τ., Σ. Ζωγραφάκης, Ι. Κασέλλη, Δ. Μαυρή, 2009, 'Ανταγωνιστικότητα και Τεχνολογία στην Ελλάδα', Εκδόσεις Παπαζήση.

Ιστότοποι

ΕΛΣΤΑΤ, διάφορα έτη, Έρευνες Εργατικού Δυναμικού, <http://goo.gl/SkVbgV>

Τράπεζα της Ελλάδος:

α) «Ανάλυση Χρηματοδότησης μη-χρηματοπιστωτικών επιχειρήσεων», <http://goo.gl/xQCx8d>

β) Δείκτης Βιομηχανικής παραγωγής, διάφορα έτη, <http://goo.gl/q2Qw28>